

STADSHOLMEN

IPHIGENIA 1

Västerlånggatan 30

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

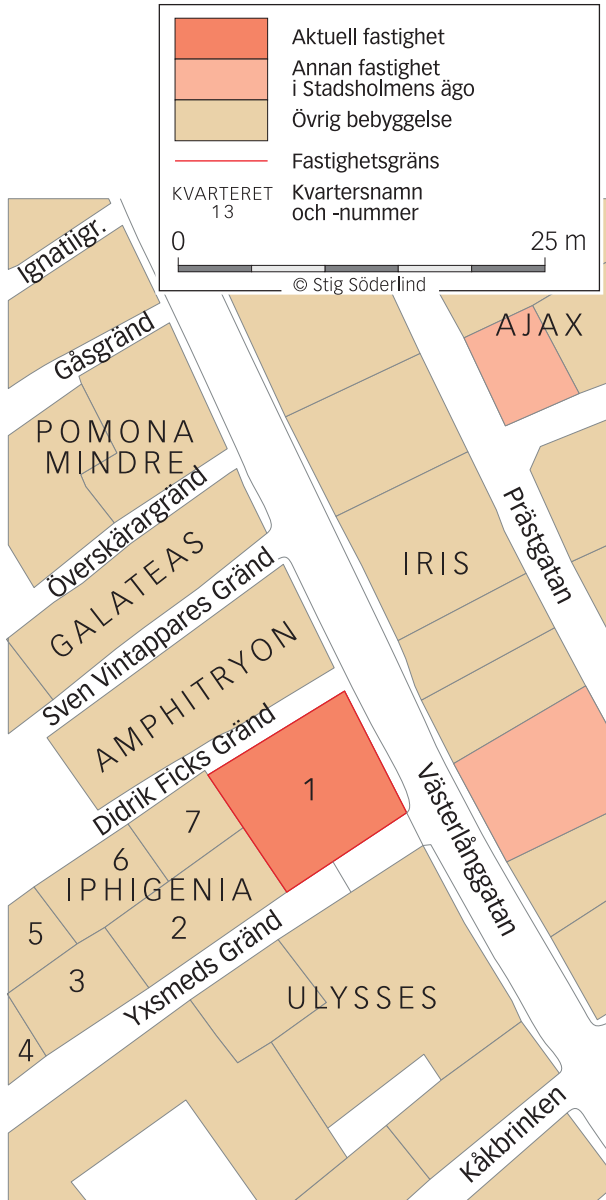
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggt på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

I AFFISCHEN FÖR MODE OCH HVITVARUAFFÄREN
JOHN FLOHR OCH CO SYNS IPHIGENIA 1:S FASAD MOT
VÄSTERLÄNGGATAN. SSM:S ARKIV A 95/33

Dagens byggnad består av två sammanslagna äldre hus som upptar hela kvarterets bredd vid Västerlånggatan. I källarna finns medeltida murverk men i övrigt är knappt någonting känt om bebyggelsen på de två tomterna före 1730.

Under 1730-talet bodde tenngjutarmästaren Melchior Beck med sina anställda i den södra byggnaden, som senare övertogs av en annan tenngjutarmästare vid namn Samuel Norell.

Fastigheten präglas till stor del av den ombyggnad som skräddaren Eric Ullström påbörjade 1816, då de två husen slogs samman till ett. Trapploppet i det norra huset behölls vid ombyggnaden, och har bevarat en del av 1700-talets karaktär. De relativt enkla men inredningarna visar på borgarklassens bostads-

förhållanden under 1800-talet.

Iphigenia 1 är en del av Gamla stans unika och omistliga bebyggelse och är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i

FASAD MOT VÄSTERLÅNGGATAN.
FOTO: J. MALMBERG.

trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmäckning i natursten. Samtidigt anpassades de

nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att

KOLONNKAKELUGN FRÅN 1800-TALET MITT.
FOTO: J. MALMBERG.

DET SMIDDA RÄCKET I TRAPPLOPPET ÄR FÖRMODLIGEN FRÅN
1700-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande bygg-

nadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Tiden före 1730

Det långsmala kvarteret omges på var sida av en smal gränd. Dagens fastighet består av två sammanslagna äldre hus vid Västerlånggatan, Iphigenia 1 och 8 enligt 1810 års nummerordning. Tillsammans upptar de hela det smala kvarterets bredd mot gatan. Den södra delens källare är i sin helhet medeltida. I den norra delen kan gråstensmurverket vara medeltida, liksom mindre tegelpartier. Det finns ingen dokumentation av murverket eller bjälklagen i våningarna ovan mark, inte heller några synliga ankarlutur i fasaden. Hur tomterna varit bebyggda före 1700-talets mitt är osäkert. Det är emellertid känt att grannen i nordväst; Iphigenia 7, har medeltida fasad men ingen egen brandmur mot öster. Detta talar för att det har stått en medeltida byggnad på den norra delen

STICKBÄGIG FÖNSTERÖPPNING MED STENPROFILERADE PANELER FRÅN 1800-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

MELLAN BOTTENVÅNINGEN OCH VÅNING 1 TRAPPA FINNS I EN AV BUTIKERNA EN TRAPPA MED SVARVAT TRÄRÄCKE. TRAPPAN TILLKOM UNDER SENT 1800-TAL. FOTO: J. MALMBERG.

av Iphigenia 1. Över Yxsmedsgränd i söder finns en grändöverbyggnad som idag tillhör grannen Ulysses 5. Delar av överbyggnaden har periodvis tillhört den södra delen av Iphigenia 1.

Perioden 1730-1816

De äldsta säkra uppgifterna om byggnaderna på de två tomterna är från mantalslängden 1730. Då ägdes båda husen av tenngjutaråldermannen Melchior Bech. Han bodde själv i det södra huset med fru, två syskonbarn och 14 anställda. Möjligen låg även hans verkstad i byggnaden, som beskrivs som fyra våningar hög med två rum per våning och två välvda källare, dubbla vindar och tegeltak. Det norra huset beboddes av svärdsfejaren Lorentz med fru samt ytterligare åtta personer. Byggnaden var tre våningar hög med två rum per våning, två välvda källare och enkel vind täckt med jord. I Nordiska museets samlingar finns flera tennföremål tillverkade av Melchior Beck.

När de äldsta brandförsäkringarna tecknades på 1750-talet hade båda husen byggts på med en våning

vardera till fem respektive fyra våningars höjd. Det södra huset, som då ägdes av tenngjutarmästaren Samuel Marnell, hade trappor av trä förutom källartrappan som var av sten. Innertaken var gipsade eller panelade. Våningarna 1 till 3 trappor hade tre rum per våning. På våning 4 trappor fanns två kamrar. Vinden hade tegelstensgolv och taket var täckt med tegel och järnplåtar. Det norra huset, som ägdes av stadsfältskären Samuel Norell, hade välvda stentrappor upp till vinden. Innertaken i rummen var panelade eller vitlimmade på väv. Vinden hade tegelstensgolv, överst fanns en torkvind. Taket var täckt med tegel och järnplåt. De två byggnaderna uppgavs ha gemensam mur mellan sig.

Skräddarmäster Eric Ullströms ombyggnad under 1800-talets förra hälft

Under tidigt 1800-tal hade de båda husen åter förenats under en ägare; skräddarmästare Eric Ullström. Han ansökte 1816 om en större ombyggnad, där framför allt det södra huset skulle byggas om, dess trapplopp tas bort och båda husen förenas under ett taklag.

Ombyggnaden tycks inte ha avslutats förrän 1838. Trapporna hade då tagits bort i den södra delen och bjälklagsnivåerna reglerats för att passa med den norra delen, vars trapplopp behölls. Den norra delen hade byggts på med en våning och gatufasaden fått en enhetlig utformning. Samtidigt bör porten med helfranska dubbeldörrar inom en lågerhuggen, enkel stenomfattning ha tillkommit. Av inredningarna omnämns i brandförsäkringen kakelugnar, pardörrar, bröst- och fotpaneler samt mittelbandslistor. På vinden fanns avträden. När en ny brandförsäkring tecknades 1838 var fastigheten i lärftskramhandlare Anders Anderssons ägo. Enligt 1845 års mantalsuppgifter bodde han i huset med hustrun Sara, fyra söner, tre pigor, 1 dräng och fyra hyresgäster.

Från 1800-talets mitt fram till idag

Under 1860-talet tillkom bottenvåningens butiksfasad med stora glasade partier avdelade med räfflade järnpilastrar. Fönsteröppningarna i de övre våningarna försågs med de nuvarande fönsteromfattningarna. I slutet av 1800-talet låg John Flohrs mode- och vitvaruaffär i huset där bland annat hattar och sorsaker såldes. Omkring sekelskiftet 1900 byttes takäckningen av tegel mot järnplåt och portgången från Västerlånggatan fick en ny golvbeläggning av keramikplattor, samt hög bröstpanel. Enligt 1920 års brandförsäkring var vatten, avlopp och el indraget i huset. Fem avträden fanns fortfarande på vinden.

Under 1980-talet skedde en ombyggnad som innebar att vinden inreddes, två lägenheter på våning 4 trappor sammanslogs till en och ett soprum tillkom i bottenvåningen. Stockholms stadsmuseum följde ombyggnaden. Fastigheten köptes in av Stockholms stad 1994.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden har i bottenvåningen två butiker mot Västerlånggatan. Ovanför finns fyra bostadvåningar och en inredd vind, under huset välvda källare. Taket är täckt av plåt och har fem sentida takkupor. Fasaderna mot gata och gränder är slätputsade med fönster i murliv. I gatufasaden är fönsteromfattningarna och bottenvåningens butiksfasad i gjutjärn från omkring 1860. Entréporten mot gatan med en enkel stenomfattning är från 1800-talets förra hälft. Mot Didrik Ficks gränd finns en äldre, smidd källardörr av järn. Flera av grändens fönsteröppningar bevarar

äldre fönsterkarmar med fyra lika stora bågar, förmodligen senast från 1700-talets förra hälft då huset byggdes på till fyra våningars höjd.

Portgång och trapphus

Portgången har golv av keramikplattor och en hög bröstning av trä från omkring sekelskiftet 1900. Det välvda trapploppet har trappsteg av kalksten. Vilplanet på våning 1 trappa är belagt med keramikplattor, övriga med kalksten. Fönsteröppningarna i trapploppet mellan våningarna 2 och 4 trappor bevarar äldre fönsterkarmar från början av 1700-talet, samt haspar från 1700-tal och tidigt 1800-tal. Mellan våning 1 och 3 trappor finns vid fönsteröppningarna smidda järnräcken från 1700-talet. Mellan våning 3 och 4 trappor är fönsterräcket av trä med snedställda pinnar, en typ av metallimiterande räcke som förekommer från 1700-talets slut och under större delen av 1800-talet. Lägenhetsdörrarna är halvfranska enkeldörrar med profilerade foder och i vissa fall ovala vred.

Lägenheterna

I lägenheterna finns välbevarade 1800-talsinredningar i form av fönsterpaneler, fönster- och dörrfoder, kakelugnar och halvfranska pardörrar. Förmodligen är delar av inredningarna från då de två husen sammanslogs till ett vid 1800-talets början.

Till vinden som inreddes på 1980-talet finns en äldre, smidd järndörr bevarad.

I bottenvåningens butiker finns en trätappa med svarvat räcke från 1800-talets andra hälft och ett målat glastak från omkring år 1900.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.